

FİNANSAL ÜRÜNLERDE ZEKAT¹

Abdullah Durmuş, Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi

abdullah.durmus@marmara.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9271-0963

ÖZ

Günümüz iktisadi sisteminde finansal ürünler, hem bireyleri hem de kurumları doğrudan ilgilendiren yaygın bir mahiyet taşımaktadır. İslami kuralları uygulama hassasiyeti bulunan bireyler için söz konusu finansal ürünlerin zekatının hangi şartlarda ve nasıl verilmesi gerektiği konusu da son derece önemlidir. Çünkü zekat hem farz olması açısından dini bir gerekliliği yerine getirmek hem de toplumdaki gelir adaleti ve refahın tüm toplumda olabildiğince yaygın hale gelmesine vesile olması açısından önemli fonksiyonlar yerine getirmektedir.

Makalemizde başta bankalarda bulunan vadesiz ve vadeli hesapları; borçlanma araçlarından tahvil ve bonoları; finansman temin araçlarından murabaha ve leasingi en temel özelliklerini belirttikten sonra zekatının hangi şartlarda gerekli olduğu ve hangi oranda verilmesi gerektiği incelenmiştir. Ayrıca sermaye piyasası enstrümanlarından hisse senedi ve Türkiye’de “kira sertifikası” diye bilinen “sukuk” işlemlerindeki zekat hükümleri de farklı görüşler de dikkate alınmak suretiyle tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: FİNANS, ÜRÜN, MURABAHA, SUKUK, LEASİNG, ZEKAT, İSLAM HUKUKU.

¹ Bu makale, Tarihte ve Günümüzde Zekat Uygulamaları adlı Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı’da sunulan tebliğimizin gözden geçirilerek geliştirilmiş halinden teşekkür etmiştir.

ZAKAT OF FINANCIAL PRODUCTS

ABSTRACT

In today's economic system, financial products have a widespread nature that directly concerns both individuals and institutions. For individuals who are sensitive to applying Islamic rules, the issue of how and under what conditions the zakat of the financial products in question should be given is also extremely important. Because zakat fulfills important functions in terms of both fulfilling a religious requirement as being obligatory and conducting income justice and welfare in the society to become as widespread as possible in the whole society.

In our article, after specifying the most basic features of current and savings accounts in banks, bonds, and bills from debt instruments, and murabaha and leasing from financing instruments, the conditions under which their zakat are required and at what rate they should be given are examined.

In addition, the provisions of zakat in the transactions of capital market instruments such as stocks and sukuk which is known as "lease certificates" in Turkey, have also been examined by considering different opinions.

Key Words: FINANCE, ZAKAT, PRODUCT, MURABAHA, SUKUK, LEASING, ISLAMOC LAW.

1. GİRİŞ

Finansal ürün kavramı, bireysel veya kurumsal bazda herhangi bir ihtiyacı, projesi veya yatırımı için sermayesi yeterli olmayan kişi ve kurumlara yönelik, fazla sermayesi bulunan kişi ve kurumların kullandığı farklı enstrümanlara verilen genel bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır (Chambers & Koçyiğit, 2016). Piyasada öne çıkan finansal ürünleri faizli ve faizsiz olmak üzere başlıca iki grupta incelemek mümkündür.

Faizli finansal ürünler arasında, bankaların finanse edilmesi açısından vadeli ve vadesiz mevduatlar ile faizli krediler gibi ürünler zikredilebilir. Ayrıca herhangi bir şirketin veya devletin, finansman ihtiyacını gidermek amacıyla çıkartmış olduğu kısa ve uzun vadeli senetler bulunmaktadır ki bunlara bono ve tahviller örnek olarak verilebilir.

Faizsiz bankaların uyguladığı finansal ürünlere gelince; bankaların fon toplama (finans) aracı olan vadesiz özel cari hesaplar ile katılma hesapları yanında, müşterilere finansman sağlamak amacıyla kullanılan murabaha ve leasing gibi araçlar en çok kullanılan enstrümanlar olarak sayılabilir (Durmuş, 2011). Buna ilaveten hisse senedi işlemleri de kimi zaman kendi şirketlerini halka arz suretiyle, kimi zaman da başka ortaklıkların paylarını alıp satmaya aracılık şeklinde uygulanmaktadır. Burada son zamanlarda yoğun bir şekilde gündemde olan sukuk işlemlerini ayrıca zikretmekte yarar vardır.

Finansal ürünlerin zekatı meselesi, klasik dönemde muhteva olarak çeşitli açılardan tartışılmış olmakla birlikte birer finansal ürün olarak yeni ve güncel meseleler olması hasebiyle klasik eserlerde bu meseleleri birebir bulmak pek tabiidir ki mümkün değildir. Bu nedenle makalemizde, muasır fakihlerin bu meselelere dair yaptığı özel araştırma kitapları ile İslami finansal kuruluşlar için önemli ve geneli itibarıyla da muteber bir şer'î standart kaynağı sayılan kısa adı AAOIFI (İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu) olan kuruluşun "el-Meâyîru's-Şer'iyye" adlı kitabına atıfta bulunmaya, bu suretle aşağıda zikredilecek finansal

ürünlerin zekatı konusundaki mevcut görüşleri ve tartışma noktalarını ortaya koymaya gayret ettik.

2. FİNANSAL ÜRÜN TÜRLERİNDE ZEKAT

Bu başlıkta zekat meselesini inceleyeceğimiz finansal ürünler arasında ilk sırada banka hesaplarındaki parasal varlıklar bulunmaktadır. Bunun dışında ayrıca faizli kredilerde, bono ve tahvil gibi borçlanma araçlarında ve katılım bankalarında uygulanmakta olan murabaha ve leasing finansal enstrümanlar ile hisse senetleri ve sukuk işlemlerinde zekat hesaplamalarının hangi kriterlere göre ve nasıl olması gerektiği konusu ele alınacaktır.

2.1. Banka Hesaplarındaki Paraların Zekatı

Banka hesaplarında vadeli ve vadesiz olmak üzere başlıca iki hesap türü bulunmaktadır. Vadesiz hesaplar, hiçbir getirisi bulunmayan ve istenildiğinde kısmen veya tamamen geri alabilme imkanına sahip bulunan, fatura ve diğer ödemelerin buradan yapılabildiği hesap türüne denir. Vadesiz hesaplar katılım bankacılığında ise “özel câri hesap” olarak adlandırılmıştır. Vadeli hesaplar ise faizli bankalarda faizli mevduat hesapları olarak belli bir faiz çerçevesinde işleyen ve borç akdine dayalı hesaplardır. Katılma hesapları ise katılım bankalarında belirli bir kâr ve anapara garantisi sağlanmaksızın açılan ve fıkhındaki “mudarabe” (emek-sermaye ortaklığı) kapsamında değerlendirilen bir hesap türüdür. Bu tür hesaplarda kâr ancak ilgili fonun (havuz) getirisinin bulunması halinde paylaşılır.

Banka hesaplarında bulunan paraların zekatını, hem hesap sahibi müşteriler ve banka açısından hem hesap türüne göre ayrı değerlendirmek yerinde olacaktır.

2.1.1. Vadesiz Mevduat ve Özel Câri Hesaplarda Zekat

Vadesiz hesaplar, ister faizli bankalarda isterse faizli bankalarda açılmış olsun, tamamen kişinin mülkiyeti ve tasarrufu altında bulunan, istenildiği zaman çekilebilen hesaplar olması bakımından bununla ilgili zekat sorumluluğu tamamen hesap sahibine ait sayılır. Dolayısıyla kişi, zekata tâbi diğer varlıklarıyla birlikte nisap ve yıl (havl) değerlendirmesini yapmak suretiyle söz konusu paraların zekatını % 2.5

oranında² vermekle yükümlüdür. (Heyet, 2017, s. 573) Cârî hesaplardaki paralara bazı açılardan karz hükmü verilmekle birlikte burada, kişinin parası üzerindeki hakimiyeti normal bir karzdan çok daha kuvvetli olduğundan, bu hesabın karz hükmünde olmasının zekat yükümlülüğüne karşı olumsuz bir tesiri olmayacaktır (Âyizî, 2015, s. 118). Zira bankada cârî hesapta bulunan nakit, bir anlamda kişinin elinde bulunan para gibi değerlendirilir. Ayrıca diğer karz alacaklarına göre söz konusu hesaptaki parayı bankadan tahsil etmek çok daha kolaydır (Ğufeylî, 2009, s. 169-170).

Katılım bankası açısından ise, cari hesapta bulunan müşterilere ait paraların zekat hesabına dahil edilmesi gerekmez. Zira bu tür nakitler bankanın peşin yükümlülükleri kapsamında olduğu için zekat hesaplaması yapılırken borçlar kapsamında zekat matrahından düşülmelidir (Âyizî, 2015, s. 121).

Ancak burada şu hususa özellikle işaret etmek gerekir. Kimi zaman bankaların da başka bankalar nezdinde vadesiz / cârî hesapları bulunabilmektedir. Bu durumdaki nakitler, bankanın mülkiyetinde olması hasebiyle bu tür paraların zekatının, diğer varlıklarla birlikte değerlendirilip ödenmesinin gerekliliği açıktır (Heyet, 2017, s. 578).

2.1.2. Vadeli Mevduat ve Katılma Hesaplarında Zekat

Faizli bankalarda belli periyotlar için belirli bir faiz karşılığında açılmış vadeli mevduat hesapları bulunmaktadır. Bu tür hesaplarda kişi ile banka arasındaki ilişki genel anlayışa göre fıkhîteki “karz akdi” mahiyetindedir. Dolayısıyla paraların sahibi olan kişiler, sahip oldukları nakitlerin zekatını, zekata tâbi olan diğer varlıklarıyla birlikte değerlendirmek suretiyle % 2.5 oranında ödemekle yükümlü olacaklardır (Heyet, 2017, s. 572). Zira kişinin bankadaki alacağı (mevduat hesabı), inkarı neredeyse imkansız derecede kesin, kayıt altında ve kuvvetli olacak niteliğindedir.

Katılım bankalarındaki katılma hesaplarına gelince; bu hesap türünde banka ile müşteri arasında fikhî açıdan mudarabe akdi ilişkisi bulunmaktadır. Müşteri

² Zekat hesaplamasında hicrî yıl esas alındığından eğer yükümlü şemsî (güneş) yılını esas alarak hesaplama yapıyor ise, ay ve güneş takvimi arasındaki 11 günlük fark düşünüldüğünde zekat ödeme oranının % 2.5 yerine % 2.577 olarak esas alınması öngörülmüştür.

sermayedâr (rabbü'l-mâl), banka ise mudarib rolündedir. Buna göre konunun fıkhıdaki mudarabe akdindeki zekat bağlamında değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Şöyle ki,

Mudarabe akdinde sermayedârın, sahip olduğu sermaye ve bu sermaye ile edinilmiş ticaret mallarının zekatını ödemesi gerektiği konusunda fikir birliği vardır. Dolayısıyla katılma ve yatırım hesabı sahipleri bu hesaplardaki paralarının zekâtını vermelidir. Bu noktada hesabın uzun veya kısa vadeli olması hükme tesir etmez. Buradaki paraların yatırıma aktarılan tutarı değil, yatırım varlıklarında temsil ettiği değeri dikkate alınır ve zekât miktarı buna göre belirlenmelidir.

Katılım bankaları ise kendi nezdlerinde açılan katılma hesaplarındaki ana paraların zekatından sorumlu değildir. Zira söz konusu paralar kendilerinde, mudarip olmaları hasebiyle “emanet hükmünde” bulunmaktadır. Ancak söz konusu hesapların, kâr getiren işlemlerde değerlendirilmesi sonucu elde edilen toplam kârdan kendilerine düşen (ki bu genellikle toplam kârın % 20'si civarındadır) kısmın zekatını, diğer varlıklarıyla birlikte değerlendirmek suretiyle ödemelidir. Diğer yandan tıpkı câri hesaplarda olduğu gibi, bir katılım bankasının, başka bir katılım bankası nezdinde açmış olduğu katılma hesabında ise hem ana paradan hem de varsa kârdan % 2.5 oranında zekat ödemekle yükümlü olacaktır (Heyet, 2017, s. 575).

Bu noktada açılan hesaplardaki her bir döviz cinsinin tıpkı altın ve gümüş gibi zekata tâbi olduğu ve kendi başına müstakil bir para olarak kabul edildiğini vurgulamak yerinde olacaktır. Dolayısıyla ister câri, isterse katılma hesaplarındaki farklı döviz hesapları zekat yükümlülüğü açısından farklılık taşımaz ve bunların % 2.5 oranında zekatının ödenmesi gerekir (Devvâbe, 2004, s. 227), (ed-Dâile, 2012, s. III, 234). Katılma hesabı sahiplerindeki zekat ödeme yükümlülüğü AAOIFI'ye göre, zekatın banka tarafından ödenmesine dair bir kanun, tüzük veya genel kurul kararı bulunmadığı sürece para sahiplerine aittir (Heyet, 2017, s. 571).

2.2. Faizli Kredi, Faizli Borç Senetleri (Bono, Tahvil), Murabaha Finansmanı ve Leasing İşlemlerinde Zekat

Finansal ürünler arasında faizli krediler ile yine faize dayalı tahvil ve bono gibi borç senetleri önemli bir yer tutmaktadır. Faizli bankalarda çeşitli adlarda krediler verilmekte ve bu şekilde kişiler ve kuruluşlar finansman ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Söz konusu krediler kimi zaman konut, kimi zaman ise ticari emtia veya iş geliştirme vb. amaçlarla kullanılmaktadır.³

Bunun yanında faizsiz bankalarda da çeşitli finansman araçları bulunmaktadır. Bunlar içinde en çok kullanılanı ve hacim itibarıyla en büyük olanı murabaha finansmanı olmuştur. Murabaha finansmanında konut, iş yeri, makine ve diğer gayri menkul ve menkul ham madde ve mamül ürünler “mâliyet artı kâr” şeklinde formüle edilebilecek bir alım satım yöntemi tatbik edilmektedir.

Faizli bankalar ve faizsiz finans kurumlarında uygulanan finansal ürünler, birinci kısımdakilerin temelde faizli borç akdine dayanması, katılım bankacılığındaki murabahanın ise müşterinin talebine dayalı alım satımı temel alması bakımından özü ve hükmü açısından farklılıklar taşımakla birlikte zekat hükümleri bakımından aynı üst başlıkta birleştirme gereği hasıl olmaktadır. Zira bütün bu işlemlerin zekat açısından ortak noktası, taraflardan birinin borçlu, diğerinin ise alacaklı durumunda olmasıdır.

Ancak faizli kredilerde ve faizli borç senetlerinde krediyi verenin ve tahvili ihraç edenin (alacaklının), haram yolla elde ettiği bir faiz geliri söz konusudur ki bu durumu sadece bu işlemlere has olmak üzere ayrı bir başlıkta inceleyeceğiz.

³ Faizli kredi vermenin ve kullanmanın haramlığı müsellem olmakla birlikte, bu konularda zekat hususunu ayrıca ele almak icap ettiği için bu meseleye yer verilmiştir. Dolayısıyla burada zekat ödeme yükümlülüğünden bahsedilmesinin, faizli bir işlemin haram görülmediği anlamı taşımayacağı açık bir husustur.

2.2.1. Faizli Kredi, Faizli Borç Senetleri ve Murabaha Finansmanında

Alacaklının Zekatı

Faizli kredilerde bankalar, faizli borç senetlerinde bunları ihraç eden kurumlar, murabahada ise katılım bankaları finanse ettikleri kişi ve kurumlardan belirlenmiş bir miktarda alacaklı durumundadırlar. Dolayısıyla hem faizli kredilerde, hem de murabaha finansmanında varlık sahiplerinin ve alacaklı konumunda olan bankaların alacakların zekatı bağlamında zekat mükellefi oldukları söylenebilir. Bono ve tahvil gibi borç senetlerindeki duruma gelince;

Bono ve tahvil senetleri, bunları çıkartan kurumların, borçlanmak ve bu suretle finansal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çıkarttığı ve karşılığında belli bir oranda fazla bedel (faiz) ödediği faizli borç senetleridir. Günümüz fakihlerinin çok büyük bir çoğunluğu bunların borç senedi olduğu görüşündedir (Müslim, 2009, s. 364). Söz konusu belgelerdeki zekat durumunu senedi elinde bulunduran alacaklı (hamil) ve düzenleyen açısından olmak üzere iki açıdan değerlendirmekte yarar bulunmaktadır.

Bazı fakihlere göre bu tür senetler hamilinin mülkiyetinde bir yıl kalması ve ödeme vadesi gelmesi şartıyla zekata tâbidir. Ancak bir yıl kalmaz veya vadesi gelmemiş bulunursa zekat gerekmez. Bazı müelliflere göre ise gerek hisse senetlerinde, gerekse tahvil ve bonoda nakit hükümleri uygulanmalıdır. Onlara göre hisse senetlerinin, sanayi ve ticari şirket olmalarına; bono ve tahvilin de bir kişiden diğerine intikal eden borç niteliğinde olmasına ve faiz içermelerine itibar edilmez (Ensârî, 2015, s. 88-89).

Kanaatimizce bu meseleyi, deyne dayalı olması bakımından fıkihtaki alacağın zekatı ve faiz içermesi yönüyle de haram yolla elde edilen malın zekatı bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

2.2.2. Faizli Kredi, Faizli Borç Senetleri ve Murabaha Finansmanında

Alacaklının Zekatı

Bu tür işlemlerin tamamında vadeli alacak söz konusudur. Vadeli alacakların zekatı konusunda başlıca iki görüş bulunmaktadır:

Birinci Görüş:

Vadeli alacaklarda, alacak kabzedildiği zaman geçmiş yılların tamamının zekatının verilmesi gerekmektedir. Şafiilerde sahih olan görüş ile Hanbeli mezhebinin görüşü bu yöndedir. XII. Muasır Zekat Meseleleri Kongresi de bu yönde karar almıştır.

İkinci Görüş:

Zahirilere, Şafiilerde ve Hanbelilerde bir görüşe göre vadeli alacaklarda zekat ödeme yükümlülüğü yoktur. İbn Teymiyye de bu görüşü tercih etmiştir (Ğufeylî, 2009, s. 207-208).

Kanaatimizce öncelikle, gerek kredi ve murabahada gerekse tahvil, bono ve diğer borç senetlerinde alacakların tahsil imkanına ve güçlü alacak olup olmadıklarına bakılması icap eder. Günümüz fakihlerinden birçoğu ve çoğu fıkıh heyeti de kıstas olarak bunu almışlardır. Buna göre;

Eğer borçlu taraf iflas etmemiş ve borç da inkar edilmiyor ve ispatlanabiliyor ise, tahvil ve bono gibi senetlerin kendi değerleri kuvvetli alacak kabilinden sayılır ve üzerlerinde yazılı nominal değerleri dikkate alınarak % 2.5 oranında zekata tâbi olur (ed-Dâile, 2012, s. III, 232) (Câdû, 1999, s. 136-137). Eğer alacağın vadesi gelmiş, borçlunun da ödeme gücü bulunuyor ise alacaklı kişinin bunun zekatını vermesi gerekir (Ankarî, 2009, s. 153). Bunların faizli senetler olması ana para kısmının da zekattan muaf olacakları anlamına gelmez. Çünkü haram olan bir eylemi gerçekleştirmek kişiyi zekat ödeyen başka mükelleflere karşı avantajlı kılmaz (Karadâvî, 2007, s. I, 527). Tahvil, bono gibi borç senetlerinin kuvvetli alacak statüsünde olması ve bu açıdan zekata tâbi olması hükmü, müsaveme (kar beyansız satış), murabaha, selem gibi diğer akitlerden doğan vadeli alacaklar için de câridir (Devvâbe, 2004, s. 225).

AAOIFI fıkıh heyeti de alacak ister peşin, isterse vadeli olsun şüpheli veya alınması imkansız olmadıkça yıllık olarak zekatının ödenmesi gerektiği görüşünü kararlaştırmıştır. Buna göre geçmiş yılların zekatı da alacaklı tarafından ödenmelidir.

Ancak kişi zekat ödemesini borcun tahsil zamanına kadar erteleyebilir (Heyet, 2017, s. 578).

Tahsili umulmayan zayıf alacaklara gelince; eğer bir alacak, mali gücü yerinde olmayan bir borçluda ve artık tahsili ümit edilmiyor ise ya da borçlu borcu inkar ediyor ve alacak ispat edilemiyorsa genel görüşe göre tahsil imkanı kalmayan, tahsili şüpheli, borçlu kişi veya kurumun iflas etmiş olduğu alacakların zekatını ödemek gerekli değildir (el-Mısırî, 2002, s. 78-81) (Ankarî, 2009, s. 153) (Karadâvî, 2007, s. 136-138).

Ancak eğer ileri bir tarihte bu tür alacakların tahsili mümkün olursa bu konuda başlıca üç farklı görüş ileri sürülmüştür:

Malik, Hasen el-Basrî ve Ömer b. Abdülaziz ve diğer bazı fakihlere göre kişi alacağını tahsil ederse, yalnızca tahsil ettiği senenin zekatını ödemelidir (Ankarî, 2009, s. 155-156) (Karadâvî, 2007, s. I, 136-138). AAOIFI fıkıh heyeti de bu tür alacakların, tahsil edildiğinde bir yıllık zekatının ödenmesi gerektiğine karar vermiştir (Heyet, 2017, s. 578).

İçlerinde Hz. Ali ve İbn Abbas'ın da bulunduğu diğer bir görüşe göre kişi, bu tür alacakları tahsil ettiğinde geçmiş yılların tamamının zekatını ödemelidir.

Hanefilere göre ise söz konusu alacak "mal-i müstefâd" gibi kabul edilir ve üzerinden bir yıl geçme şartı tahsil tarihinden itibaren başlatılır. Ne önceki yıllar ne de tahsil edilen yıl için zekat ödenir (Karadâvî, 2007, s. 136-138).

2.2.3. Faizli Kredi, Faizli Borç Senetleri ve Murabaha Finansmanında

Borçlunun Zekatı

Faizli kredilerde kredi kullanan, murabahada malı vadeli olarak satın alan, tahvil ve bono işlemlerinde ise borç senedini ihraç eden taraf borçlu durumundadır. Söz konusu borçların mutlaka belirli bir vadesi bulunmaktadır ve borçlu, tayin edilen tarihte bunları ödemekle yükümlüdür. Bu nedenle konunun, borçların zekat matrahına tesiri açısından ele alınması icap eder. Borçların zekata etkisi meselesinde başlıca üç görüş öne çıkmaktadır:

Birinci görüşe göre borçların zekat matrahında herhangi bir tesiri yoktur. Dolayısıyla borçlar mevcut varlıklardan düşülmeksizin zekat hesaplaması yapılır.

İkinci görüşe göre ise bütün borçlar dikkate alınır ve zekat, borçlar düşüldükten sonra kalan zekata tâbi varlıklar üzerinden ödenir. Burada eğer borç, faizli bir şekilde alınmış ise asıl borç ile faiz borcu arasında bir ayırımı gidildiği ve buna göre iki farklı görüşün ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bir görüşe göre yalnızca asıl borç zekat matrahından düşülebilir, faiz giderleri ise düşülemez. Şer'î siyaseti esas alan diğer görüşe göre ise faizli senetleri ihraç etmenin yaygınlaşmasını önlemek amacıyla ne asıl borcun, ne de ondan doğan faiz giderinin zekat matrahından düşülmesi gerekir (Âyizî, 2015, s. 223).

Üçüncü görüşe göre ise vadesi gelen ve gelmeyen borçlar farklı değerlendirilmelidir. Vadesi gelen borçlar zekat matrahından düşülmeli, ileri vadeli olanlar ise dikkate alınmamalıdır. II. Muasır Zekat Meseleleri Kongresi'nde de bu yönde karar alınmıştır (Ankarî, 2009, s. 157) (Müslim, 2009, s. 368).

Borçların zekat matrahına etkisi meselesinde AAOIFI'nın yaklaşımı ise özetle şöyle olmuştur:

- Eğer borçlar, ticârî amaçla edinilen zekâta tabi malların alımından doğmuş ise bu tür borçlar zekât matrahından düşülür.

- Eğer borçlar, zekâta tâbi olmayan sabit varlıkların alımından kaynaklanıyorsa zekât matrahından düşülmez.

- Eğer zekâta tâbi malların alımından kaynaklanan borç miktarının tespiti mümkün değil ise zekâta tâbi varlıkların, bankanın toplam mallarına oranına bakılır ve bu oran zekât matrahından düşülür. Örneğin zekâta tâbi mal varlığının toplam varlıklara oranı % 40 ise zekât matrahından % 40 borç oranı düşülecektir.

Borçlanma meşru bir akit çerçevesinde yapılmamış ise ödenmemiş faiz borçları zekat matrahından düşülmez. Zira haram borçlar zimmette sabit olmaz (Heyet, 2017, s. 481).

2.3. Faiz Getirilerinin Zekatı

Faizli krediler, faizli mevduat hesapları ile bono ve tahvil gibi borç senetlerinde, yapılan işlemlerden doğan faiz getirisinden dolayı zekat yükümlülüğü bulunup bulunmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Birinci Görüş:

Ebu Zehra, Abdurrahman Hasen, Abdülvehhab Hallaf, Yusuf Karadavi, Abdullah b. El-Menî ve Abdurrahman el-Huluv, Şevki Şehhâte ve Refik Mısırî gibi alimlere göre, ana para kısmına ilaveten, faiz getirilerinin de zekatının verilmesi gerekmektedir (Ğufeylî, 2009, s. 210-211) (Ankarî, 2009, s. 213-214) (Müslim, 2009, s. 365).

Bu görüşe delil olarak şu hususlar dile getirilmiştir:

Tahvil ve bono alacakları ödenmesi umulan kuvvetli alacak durumundadır. Burada başkasının hakkı ayna değil, zimmete tealluk eder. Deynden doğan getiri, faiz şeklinde haram bir mahiyette olsa bile, bir haramı işlemek, kişiye zekat vb. bir konuda ayrıcalıklı kılmaz. Diğer yandan faiz getirisinin zekattan muaf tutulması, yatırımcıların hisse senedi yerine faizli senetlere yönelmesini teşvik edebilecektir (Müslim, 2009, s. 366).

Bazı müellifler ise haram yolla mal edinmenin, hırsızlık ve gasp gibi herhangi bir akde dayanmayan yöntemlerle olmasıyla, fasit bir akitle gerçekleşmesi arasında ayırımında bulunmuşlardır. Buna göre onlar, birincisinde tam mülkiyet gerçekleşmediği için zekat gerekmediği halde, ikincisinde fasit bir akitle de olsa mülkiyetin tahakkuk etmesi sebebiyle zekatın gerekli olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Ankarî, 2009, s. 144-147).

İkinci Görüş:

Aralarında Vehve Zuhayli, Ahmed el-Kürdî, Refik Mısırî gibi bilginlerin de bulunduğu diğer bir gruba göre ise faiz geliri zekata tâbi değildir. Faiz getirilerinin, haram olması hasebiyle bütünüyle elden çıkartılması gerekmektedir (ed-Dâile, 2012, s. III, 235; Ankarî, 2009). Zira onlara göre haram bir yöntemle kişi mülkiyet hakkı

kazanamaz. Mülkiyetin olmadığı yerde de zekattan söz edilemez (Müslim, 2009, s. 368).

Mütekaddimîn ve muasır fakihlerin büyük çoğunluğu bu görüştedir. IV. ve XIII. Muasır Zekat Problemleri Kongresi ile AAOIFI fıkıh heyeti de (Heyet, 2017, s. 575) bu yönde karar almıştır (Ğufeylî, 2009, s. 210-211; Ankarî, 2009). Hanefilerin çoğunluğuna, Malikilere, Şafiilere ve Hanbelilere göre de haram yolla elde edilmiş getiriye zekat düşmez (İbn Âbidîn, 2003, s. 525) (Desûkî, t.y., s. I, 431) (Nevevî, 2003, s. II, 191) (Behûtî, 2003, s. IV, 138).

Bu grupta yer alanlara göre söz konusu getiriler faizli bir borç akdinin semeresi olduğundan haram mal kabul edilir. Haram olan şeyden zekat verilmesi ise kabul edilmez. Zira bir ayette “Ey iman edenler! Kazandığınız helal / temiz şeylerden infak edin”⁴ buyrulur. Diğer yandan başka bir hadiste Hz. Peygamber “Muhakkak ki Allah temizdir ve ancak temiz olanı kabul eder” buyurarak haram olan şeylerin tasadduka konu olamayacağını ifade etmiştir (Nevevî, Şerhu'l-Müslim, 2009, s. VII, 100). Bu noktada yapılması gereken, o paradan tamamen kurtulmak amacıyla teberra amaçlı olarak uygun yerlere bütünüyle sarf etmektir (Câdû, 1999, s. 136).

2.4. Leasing (Finansal Kiralama) İşlemlerinde Zekat

Günümüz araştırmacıları arasında, finansal kiralama işlemlerinde zekatın gerekmediğini dile getiren bazı görüşler de bulunmakla birlikte çoğunluk, leasingte zekatın gerekli olduğunu savunmuşlardır. Bu noktadaki görüşlerin, leasing işlemindeki kiralama ve temlik (satış) akitlerinden yalnızca birinin veya her ikisinin esas alınmasına ve eğer bir tanesine itibar edilecek ise hangisinin temel kabul edildiğine göre değiştiği söylenebilir. Şöyle ki;

Bazı yazarlar leasing işlemlerinde yalnızca bir akde itibar etmişlerdir. Dikkate alınan akit farklı olduğundan ulaştıkları netice de farklı olmaktadır:

⁴ Bakara, 2/267.

Leasingteki icare akdini dikkate alanlara göre leasing firması veya katılım bankası, yalnızca elde ettiği gelirlerden (kiralara) zekat ödemelidir. Zira ilgili mal, son kiraya kadar finansal kurumun mülkiyetinde bulunmakta ve yalnızca geliri tahsil edilmektedir. Buna göre sadece tahsil edilen kiralardan zekat ödenmelidir (Ğufeylî, 2009, s. 312). Kira gelirlerinden verilmesi gereken zekat oranı ise ihtilaflıdır:

Bir görüşe göre söz konusu gelirlerden, masraflar düşüldükten sonra onda bir; masraflar düşüldükten sonra kalan gelir bilinmiyor ise yirmide bir oranında zekat verilir. Bir başka görüşe göre ise leasingteki varlıkların getirileri teslim alındığında kazanılmış mal (mal-i müstefad) gibi kabul edilir ve % 2.5 oranında zekat verilir (Devvâbe, 2004, s. 226).

Leasing işlemindeki satım akdini esas alanlara göre ise, bu tür mallar ticaret malı statüsünde sayılır. Bu nedenle hem malın kendisi hem de hak edilmiş olan kârları zekat hesaplamasında göz önüne alınır. Buna göre, vadesi gelmemiş bulunan kârlar (kiralara) zekata dahil edilmeyecektir (Âyizî, 2015, s. 159) (Devvâbe, 2004, s. 226).

Bazı araştırmacılar ise leasing muamelesinde hem kiralamaya hem de satım akdine itibar etmiştir. Buna göre leasingteki bir varlığın; kiralanması süresince geliri, satımı sırasında ise tıpkı bir ticaret malı gibi değeri zekata tâbi olacaktır (Âyizî, 2015, s. 160).

2.5. Hisse Senetlerinde Zekat

Hisse senedi, anonim şirket sermayesinin eşit payını teşkil eden kıymetli evrak niteliğindeki belge olarak tanımlanabilir (İnam, 2007, s. 391).

Zekatla ilgili bazı şartları taşımadığı için zekatın gerekli görülmediği hisse senetleri⁵ bulunmakla birlikte (ed-Dâile, 2012, s. III, 232), genel görüş hisse senetlerinde zekatın gerekli olduğudur. Hisse senetlerinin zekatı hususunda başlıca dört görüş bulunmaktadır:

⁵ Zekatla ilgili bazı şartları taşımadığından bazı hisse senetlerinden dolayı zekat verilmesi gerekmez. Örneğin Müslüman olmadıklarından dolayı kâfirlere ait hisse senetleri, tam mülkiyet niteliği bulunmadığı için kamuya ait hisse senetleri ve gayri muayyen bir cihete vakfedilmiş vakıfların sahip olduğu hisse senetlerinden dolayı zekat verilmesi gerekli görülmemiştir.

İlk görüşe göre hisse senedi hamili, söz konusu senetleri ticari gaye ile elde bulundurması halinde şirketin faaliyet alanı dikkate alınmalıdır. Eğer ilgili şirket bir sanayi ortaklığı ise kârdan, ticaret ortaklığı ise sahip olunan paydan zekat ödenir. Ancak hisse senedinin değerinden şirketteki sabit varlıkların değeri düşülmelidir. Abdurrahman İsa, Abdullah Bessâm, Vehbe Zuhayli bu görüştedir (Ğufeylî, 2009, s. 175).

İkinci görüş hisse senedinde hem pay sahibinin niyeti hem de hisse senedinin türünü dikkate almaktadır. Buna göre;

a. Eğer kişi hisse senedini, gelirinden istifade maksadıyla almış ise şirketin faaliyet alanına göre zekat öder. Buna göre şayet şirket ziraatla iştigal ediyorsa zirai ürün zekatı; sanayi şirketi ise net kârdan ticari ürün zekatı; ticari bir firma ise, sabit varlıkların ve yönetim masraflarının düşülmesinden sonra hisse senedinin gerçek değeri üzerinden zekat verilmelidir (Ğufeylî, 2009, s. 175).

b. Eğer kişi hisse senedini, alım satımını (ticaret) yapmak için edinmiş ise şirketin faaliyet alanı ne olursa olsun ticaret eşyası gibi kabul edilip piyasa fiyatı üzerinden zekatı verilir. Bu görüşü birinciden ayıran nokta kişinin niyetine itibar edilmesidir. Abdullah b. Menî', Ahmed el-Kürdî bu görüştedir (Ğufeylî, 2009, s. 176).

Üçüncü görüş, şirketin faaliyet alanına ve kişinin niyetine bakmaksızın, hisse senedinde zekatın, ticaret malı olarak gerekli olduğunu savunmaktadır. Ebu Zehra, Abdurrahman Hasen, Hallaf, Refik Mısrî ve Yusuf Karadavi gibi alimler bu görüştedir (Câdû, 1999, s. 136) (Ğufeylî, 2009, s. 176).

Karadavi, zekatı ödeyenin şirket olması durumuyla ilgili olarak farklı bir değerlendirmede bulunur. Ona göre ticaret şirketlerinde sabit varlıklar düşüldükten sonra ticaret malı zekatının; sanayi şirketlerinde ise net gelirin onda birinin zekat olarak verilmesi gerekmektedir (Ğufeylî, 2009, s. 177).

Dördüncü görüş zekatı ödeyenin kişi veya şirket olmasına göre durumu farklı değerlendirmektedir. Şöyle ki;

Eğer zekatı şirket ödüyorsa, zekatın gerekli olduğu mal türü, nisap ve diğer açılardan, bütün şirket varlığı tek bir şahsa aitmiş gibi değerlendirilir ve gerçek şahıstaki zekat hükümleri aynen uygulanır.

Eğer zekatı gerçek şahıslar ödeyecekse bu durumda onun niyetine bakılır. Gelirden istifade maksadıyla almış ise hisse senedini kabz gününden itibaren bir yıl geçtikten sonra elde ettiği gelirin zekatını öder. Ticaretini yapmak amacıyla edinmiş ise ticaret malı zekatı vermelidir. Eğer ilgili hisse senedinin piyasası varsa piyasa değerini, hisse senedinin piyasası yok ise bilir kişilerin takdir ettiği değeri esas alır. İslam Fıkıh Akademisi ve XI. Muasır Zekat Meseleleri Kongresi'nde bu yönde karar alınmıştır (Heyet, 2017, s. 580) (Ğufeylî, 2009, s. 177).

Hisse senetlerinde zekat meselesine AAOIFI fıkıh heyetinin ise daha sade bir şekilde yaklaştığı görülmektedir. Şöyle ki;

Şayet hisse senedi ticaret amacıyla edinilmiş ise ticaret mallarının zekatı gibi zekata tabidir. Fakat nemasından yararlanmak amaçlanıyorsa şöyle bir uygulama takip edilmelidir:

- Hisse başına düşen zekâta tâbi mal (para, ticaret malı, tahsili umulan alacaklar) miktarı şirketten öğrenilebiliyorsa zekât buna göre ödenir.
- Şirketten böyle bir bilgi alınamıyorsa hisse başına düşen zekâta tâbi mal miktarı kişisel araştırma ve takdire göre belirlenir.
- Şirketin elinde zekâta tâbi varlık yoksa net gelir üzerinden bir yıl geçtikten sonra elde kalan miktardan zekât verilir.
- Gelirinden yararlanmak amacıyla gerçekleştirilen hisse yatırımlarının değer kaybına karşılık olarak ayrılan ödenek, zekâta tâbi varlıklardan düşülemez (Heyet, 2017, s. 574).

Şirket yönetiminin zekatı ödeyip ödememesinin, hisse senedi hamilinin ödemesi gereken zekata tesiri konusunda ise şu görüş ileri sürülmüştür:

a. Eğer hisse senedi hamilinin gayesi alım satım yapmak suretiyle gelir sağlamak ise Şirket zekat vermiŐ olsa bile piyasa değeri ¼zerinden % 2.5 oranında zekat ¼denmelidir.

b. Eğer amacı yatırım yapmak ve dağıtılacak temett¼den istifade ise bakılır:

Şayet Şirket zekat ¼demiŐ ise hisse senedi hamilinin yeniden zekat ¼demesi gerekmez. ¼¼nk¼ esasında Şirket onun adına zekat ¼demiŐtir. Eğer Şirket zekat ¼dememiŐ ve zekata tâbi miktarı hisse senedi sahibine a¼ıklamıŐ ise bu miktarın zekat olarak ¼denmesi gerekir. Eğer b¼yle bir beyan bulunmuyorsa kişi, Şirketin zekata tâbi varlıklarına bakarak bir hesaplama yapmalı ve zekatını b¼ylece ¼demelidir (Ankarı, 2009, s. 95-96).

c. Eğer kişinin maksadı tam olarak ne ticaret ne de kârdan pay almak Şeklinde tebeyy¼n ediyor ise b¼yle bir Őahsın, yalnızca hisse senetlerini sattığı zaman bir yıllık zekatı ¼demeleri gerekli g¼r¼lm¼Őt¼r. Her yıl zekat gerekli değildir. Hisse senetlerinin fiyatının d¼Őmesi veya başka bir sebeple satmayı beklemekte olan, uygun fiyatı bulunca satmayı hedefleyen kişiler bu gruba ¼rnek verilebilir (Ankarı, 2009, s. 97-98).

Bir başka g¼r¼Őe g¼re ise hisse senetlerinin zekatında asıl odaklanılması gereken nokta ilgili Şirketin, Şirketin b¼t¼n¼ne y¼nelik olarak zekatı ¼deyip ¼demedięi hususudur. Buna g¼re;

Eğer Şirket gerekli olan t¼m zekatı ¼demiŐ ise hisse sahiplerinin ikinci kez zekat ¼demesi gerekmez. Şayet Şirket zekatı ¼dememiŐ veya sadece ana sermayedârların zekatını ¼demiŐ ise iki ihtimal s¼z konusudur:

a. Kişi hisse senedini ticaretini yapmak ve alım-satım arasındaki değer farklarından gelir etme gayesi ile edinmiş ise hisse senedinin, zekatın farz olma tarihindeki piyasa fiyatı ¼zerinden % 2.5 hesap ederek zekatını ¼demesi gerekir (Devvâbe, 2004, s. 223-224).

b. Eğer hisse senedi yatırım amaçlı, yani s¼rekli alıp satma değil de, Şirketin temett¼lerinden istifade etmek maksadıyla edinilmiş ve kendi hisse senedine, Şirket varlıklarından zekata tâbi olanlardan ne kadar tekab¼l ettiğini biliniyor ise, bu

miktarın % 2.5'lik kısmı zekat olarak verilmelidir. Eğer bu durum bilinmiyorsa nasıl bir uygulama yapılması gerektiği hususunda farklı görüşler mevcuttur:

Bir görüşe göre kişi buradan elde ettiği geliri, varsa diğer gelirlerine dahil eder. Sonra nisap ve üzerinden bir yıl geçme (havelân-ı havl) şartları açısından birlikte değerlendirme yaparak % 2.5 oranında zekat verir. Diğer bir görüşe göre ise zirai arazilerin gelirine kıyasla hisse senedi temettüsünün % 10'luk kısmı zekat olarak verilmelidir (Devvâbe, 2004, s. 223).

Hisse senetlerinin zekatı hususunda kısaca değinilmesi icap eden bir diğer tartışma konusu zekatı şirket veya hisse sahibinden hangisinin ödemesi gerektiği meselesi olmuştur. Bu konuda başlıca iki görüş bulunmaktadır:

Ali Karadağı, Şevki Şehhate ve Muhammed Ferfur'a göre şirket; Darir, Vehbe Zuhaylî'ye göre ortaklar ödemelidir (Çufeylî, 2009, s. 185).

Bazı müelliflere göre ise ortakların ödemesi asıldır, şirketten ise sadece bir kez alınır. Diğer yandan bu görüşü savunanlar, ortakların izin ve yetki vermeleri halinde şirketin de onlar yerine zekat vermesinin caiz olacağını dile getirmişlerdir (Müslim, 2009, s. 354-358).

AAOIFI fıkıh heyeti ise zekatta asıl sorumluluğu şirket ortaklarına vermekle birlikte bazı durumlarda şirketin yükümlü olduğuna karar vermiştir. Bu durumları şöylece sıralamak mümkündür:

- Zekât verilmesini emreden bir kanunun çıkması
- Tüzükte zekât verileceğine dair madde bulunması
- Zekât verileceğine dair genel kurul kararı bulunması (Heyet, 2017, s. 571)

2.6. Sukuk İşlemlerinde Zekat

Sukuk işlemlerinde zekat meselesini sukuk hamili ile sukuku ihraç eden taraflar açısından iyi ayrı başlıkta ele almakta yarar bulunmaktadır:

2.6.1. Sukuk Hamilinin Ödeyeceği Zekat

Sukuk hamilinin ödemesi gereken zekatın ne olduğu meselesinde sukuk hamilinin, sukuku ticaret maksadıyla mı yoksa getirisinden istifade amacıyla mı edindiği konusu önem taşımaktadır. Buna göre konuyu şöyle incelemek mümkündür:

2.6.1.1. Sukukun Ticaret Maksadıyla Edinilmesi

Eğer sukuk, alıp satma ve bu şekilde piyasada oluşacak fiyat farklarından gelir elde amacıyla edinilmiş ise İ.İ.T.'na bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin hisse senetleriyle ilgili kararı müvacehesinde, sukukun temsil ettiği varlıklar dikkate alınmaksızın piyasa değerleri üzerinden zekata tâbi olacağı görüşü dile getirilmiştir (Heyet, 2017, s. 580) (Âyizî, 2015, s. 175-176).

Sukuk hamilinin ödemesi gereken zekat konusunu yakından ilgilendiren bir diğer nokta, sukuk ihraç edenin zekatı ödeyip ödememesi durumudur. Her iki ihtimale göre sukuk hamilinin yükümlü olduğu zekat tartışma konusu olmuştur: Şöyle ki;

Eğer sukuku çıkartan taraf varlıkların zekatını ödemiş ise başlıca iki görüş dile getirilmiştir:

Bir görüşe göre sukuk hamili, ödenmiş olan zekat ile kendi ödemesi gereken zekatı hesaplar ve bunları mukayese eder. Eğer kendisinin ödemesi lazım gelen zekata göre daha az miktarda ödenmiş ise aradaki farkı öder, daha çok ödenmiş ise bir sonraki yılın zekatından mahsup edebilir.

Başka bir görüşe göre ise sukuk ihraç edenin ödediği zekat, sukuk hamilini ilgilendirmez. Dolayısıyla sukuk hamilinin, sukukun piyasa değeri üzerinden zekatını hesaplayıp ödemesi icap eder (Âyizî, 2015, s. 176-177).

2.6.1.2. Sukukun Gelirinden İstifade Maksadıyla Edinilmesi

Eğer sukuk gelirinden istifade gayesiyle edinilmiş ise sukuk hamili tarafından ödenmesi gereken zekat hususunda başlıca iki görüş bulunmaktadır:

- Birinci görüşe göre sukukun, yalnızca gelirleri, “gelir getiren varlıklar” (müsteğallât) statüsünde zekata tâbi olur.

- İkinci görüşe göre ise bu noktadaki zekat hesaplamasının, şirketin varlıkları dikkate alınarak yapılması gerekir. Dolayısıyla sukuktaki dayanak varlığa ve sukukun türüne göre zekat ödemesi değişecektir (Heyet, 2017, s. 575) (Âyizî, 2015, s. 181-182). Murabaha ve icare (kiralama) sukuku bağlamında konuyu şöyle örnekleyebiliriz:

2.6.1.2.1. Murabaha Sukukunun Zekatı

Murabaha sukukunda nazar-ı itibara alınan mesele, yukarıda ilgili başlıkta geçtiği üzere ticaret mallarının ve alacakların zekatı konusudur. Zahiriler dışındaki bütün mezheplere göre ticaret malları zekata tâbidir (Âyizî, 2015, s. 182-183). Buna göre murabaha sukukunun zekatında, zekat hesaplama zamanı geldiğinde mevcut mallar değerlemeye tâbi tutulur. Buna, henüz kabzedilmemiş olsa dahi, tahsili umulan peşin alacaklar da ilave edilir. Vadeli alacaklardan da o an itibarıyla vadesi dolmuş olanlar eklenir. Vadesi henüz gelmemiş kârlar ise zekat matrahında dikkate alınmaz. Elde edilen sonuç ise % 2.5 oranında zekata tâbi olur (Âyizî, 2015, s. 189).

AAOIFI fıkıh heyeti alacak ister peşin, isterse vadeli olsun şüpheli veya alınması imkansız olmadıkça yıllık olarak zekatının ödenmesi gerektiği görüşünü kararlaştırmıştır. Buna göre geçmiş yılların zekatı da ödenmelidir. Ancak kişi zekat ödemesini borcun tahsil zamanına kadar erteleyebilir (Heyet, 2017, s. 578).

2.6.1.2.2. İcare Sukukunun Zekatı

Burada icare sukukundan maksat, bir gayri menkulün satın alınıp üçüncü taraflara leasing ile kiralama yapıldığı sukuk işlemleridir (Âyizî, 2015, s. 189).

İcare sukukunda zekat konusunda başlıca şu üç durum söz konusudur:

a. Eğer sukukun alınma gayesi, gelirinden yararlanma olup kiralanan menfaat de henüz edinilmiş değil ise bu durumda henüz kesinleşmemiş bir alacak söz konusu olduğundan zekat mutlak olarak gerekli değildir.

b. Eğer sukukun edinilme gayesi gelirinden yararlanma ve menfaat edinilmiş ise bu durumda zekat hesabı, gelir getiren varlıklara (müsteğallât) göre yapılır.

c. Eğer gaye sukuku ticaret maksadıyla alıp satmak ve bu sırada oluşan fiyat farklarından kazanç sağlamak ise ticaret mallarının zekatı gibi % 2.5 oranında zekata tâbi olur (Ankarî, 2009, s. 107).

2.6.2. Sukuk İhraç Edenin Ödemesi Gereken Zekat

Sukuk ihraç eden tarafın ödeyeceği zekat, ihracı, mudarabe ve ücretli vekalet akitlerinden hangisini esas alarak gerçekleştiğine, dolayısıyla da mudarib ya da ücretli vekil durumunda bulunmasına göre farklı değerlendirilir:

2.6.2.1. Sukuk İhraççısının Mudarib Konumunda Olması

Sukuk ihraç eden mudarib konumunda ise konunun, fıkihta mudaribin ödemesi gereken zekat meselesi bağlamında ele alınması icap eder. Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır.

Birinci görüşe göre mudarip, kâr taksimatı yapılarak hak ettiği getiriye kabzetmedikçe zekatla yükümlü olmaz. Hanefiler bu görüştedir. Şafii ve Hanbelilerde de bir görüş bu yöndedir.

İkinci görüşe göre kâr ortaya çıkar çıkmaz (taksimat yapılmadan) zekat gerekir ve o andan itibaren zekattaki yıl hesabı başlar. Şafiilerde bir görüş böyledir.

Üçüncü görüşe göre mudarib, mudarabe kârı paylaşılıp kâr tahsil edilince ve yalnızca bir yıllık zekatı ödemekle yükümlü olur. Maliki mezhebi bu görüştedir (Âyizî, 2015, s. 192-195).

2.6.2.2. Sukuk İhraççısının Ücretli Vekil Konumunda Olması

Sukuk ihraç eden tarafın ücretli vekil konumunda olması halinde ise onun sukuktan elde ettiği gelir, kazanılmış mal (mâl-i müstefâd) gibi değerlendirilerek zekatı ödenir. Buna göre ilgili kişi, sukuktan kazandığı geliri, aynı cinsten diğer mallarına dahil ederek bu malların zekat yılına göre sukuk gelirinin de zekatını hesaplayıp ödemelidir (Âyizî, 2015, s. 195-196).

Varlıkları yöneten ya da sukuku koruyan kuruluşlara gelince; bu tür şirketler, sukuk bağlamında sadece elde ettikleri getirilerin ve nakdî varlıklarına katılan komisyon alacaklarının zekâtını vermekle sorumludur (Heyet, 2017, s. 575).

3. SONUÇ

Öncelikle güncel ticari birçok meselede olduğu gibi finansal ürün ve hizmetler noktasında da özellikle zekata ilişkin birçok tartışmalı alanın olduğu ve bu noktalarda gerek finansal kurumların, gerekse fertlerin ödemesi gereken zekatın tespiti noktasında doktora tezi veya en azından yüksek lisans tezi seviyesinde ilmi çalışmaların yapılmasının çok gerekli ve yararlı olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu amaca ulaşmak maksadıyla özel öğrenciler seçilmek suretiyle daha rahat ve verimli bir netice alınabilmesi için gerek maddi, gerekse bilgi ve uygulamaların işleyişine nüfuz edebilmelerini teminen ilgili üniversiteler, araştırma merkezleri, TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği) ve vakıflar üzerine büyük sorumluluklar düşmektedir.

Finansal ürünlerin zekatı meselesinde makalemiz çerçevesinde ulaştığımız sonuçlar şöyle sıralanabilir:

1. Gerek faizli bankalarda gerekse katılım bankalarında mevcut olan vadesiz ve câri hesaplardaki paraların zekatından hesap sahipleri sorumludur. Söz konusu varlıklar para olduğundan, kişiler, sahip oldukları zekata tâbi diğer varlıklarıyla birlikte değerlendirmek suretiyle bunların zekatını kamerî yıl hesabına göre % 2.5, şemsî yıl hesabına göre ise % 2.577 oranında ödemelidirler. İlgili bankalar ve katılım bankalarının, söz konusu hesaplardaki paradan kaynaklanan zekat borcu yoktur. Zira bunlar, her an ödenmek üzere elde tutulan borçlar mesabesinde.

2. Faizli bankalardaki vadeli mevduat hesapları ile katılım bankalarındaki katılım hesaplarında da zekat yükümlülüğü yine hesap sahiplerine aittir. Hesap sahipleri, vadeli mevduatta ilgili nakdin sahibi olması; katılma hesaplarında ise mudarabe akdindeki sermayedâr olması sebebiyle zekatı ödemelidirler. Bu noktada vadeli mevduatın faizli olması kişiyi zekat borcundan muaf kılmaz. Bankaların, vadeli mevduatla ilgili zekat sorumluluğu yoktur. Katılım bankaları ise nezdlerinde bulunan

katılma hesaplarını “mudarib” sıfatıyla işlettikleri için kendilerine tahakkuk eden kâr payından % 2.5 oranında zekat ödemelidirler.

3. Faizli kredi, tahvil, bono ve murabaha gibi finansal araçlarda bir taraf borçlu, diğeri ise alacaklıdır. Dolayısıyla bütün bu işlemlerde meselenin, alacakların ve borçların zekatı bağlamında değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Buna göre;

Alacakların kuvvetli alacak olması, borçlunun inkar etmemesi veya inkar etse bile ispatlanması durumunda alacakların da zekatının ödenmesi icap eder. Borçların zekata tesiri konusunda ise zekat ödeme tarihi itibarıyla vadesi gelmiş ve gelecek bir yıl içinde vadesi gelecek borçların zekat matrahından düşülebileceği, bunun dışındaki uzun vadeli borçların düşülmemesi gerektiği kanaati hasıl olmuştur.

4. Faiz getirilerinin zekatı meselesine gelince; bu tür gelirler tamamen haram yolla edinildikleri için bütünüyle elden çıkartılmalıdır. Zira bu tür gelirlerden zekat ödenmesinin söz konusu faizli işlemleri insanların gözünde meşrulaştırma aracına dönüştürülme ihtimali de bulunmaktadır.

5. Hisse senetlerinde zekat konusunda ise öncelikle kişinin niyeti esas alınmalıdır. Hisse senedinin ticaretini yapmayı amaçlayanlar, ticaret malı zekatı gibi hisse senedinin rayiç değeri üzerinden % 2.5 oranında; temettüsünden istifade etmek isteyenler ise ikili bir değerlendirme yapmalıdır. Şöyle ki;

Şirkette sahip olduğu payın zekatını; şirketin zekata tabi varlıkları, borçları, alacakları vb. hususları dikkate alarak kendi payının ne kadarına zekat düştüğünü ya şirketten; ya da bu mümkün değil ise takdiri bir hesap yaparak öğrenmeli ve ortaya çıkan sonuca göre bunun % 2.5’ünü zekat olarak ödemelidir. Ayrıca her yıl şirketten alınan temettü gelirleri de zekat hesabına dahil edilmeli ve aynı oranda zekatı verilmelidir.

6. Sukuk işlemlerinde de, sukuk hamili açısından; sukukun edinilme gayesinin ticaret veya gelirden istifade olması hususlarında hisse senetlerindeki kıstas esas alınmalı, buna göre ortaya çıkan rakamın zekatı ödenmelidir. Sukuku ihraç edene gelince; mudarib sıfatıyla ihraç edilmiş ise kendisine düşen kâr payından; ücretli vekil

olarak ihraç etmiş ise elde ettiği ücretten % 2.5 oranında zekat ödemekle yükümlü olacaktır.

KAYNAKÇA

- Âyizî, A. b. (2015). Zekatü't-düyyûni'l-muâsıra. Riyad: Dâru'l-Meymân.
- Ankarî, E. b. (2009). el-Mesâilü'l-müstecedde fî nevâzili'z-zekâti'l-muâsıra. Riyad: Dâru'l-Meymân.
- Behûtî, M. b. (2003). Keşşâfü'l-kinâ' an metni'l-İknâ'. (T. İ. Abdülhamîd, Dü.) Riyad.
- Câdü, M. A. (1999, 4 30). Sanâdîku'l-istismâr beyne'l-muhâsebeti't-darîbiyye ve muhâsebeti'z-zekat. Mecelle Merkez Salih Abdillah Kâmil, 3(7), 136-137.
- Chambers, N., & Koçyiğit, E. (2016, 10 12). Yapılandırılmış Finansal Ürünler-I (Structured Financial Products). bilgeyatırımcı: <https://www.bilgeyatirimci.com/i/yapilandirilmis-finansal-urunler-i-structured-financial-products/> adresinden alındı
- Desûkî, Ş. M. (t.y.). Haşiyetü'd-Desûkî. y.y.: Dâru'l-Fikr.
- Devvâbe, E. M. (2004). Sanâdîku'l-istismâr fi'l-bünûki'l-İslamiyye. Dâru's-Selâm.
- Durmuş, A. (2011). İslam hukuku açısından günümüz kredi ve finansman yöntemleri. İ. s. kitabı içinde, İslam hukuku açısından tarihten günümüze kredi ve finans yöntemleri. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ed-Dâile, H. b. (2012). es-Sanâdîku'l-istismâr (Cilt III). İşbiliyye, İspanya: Dâru'l-Künûz.
- el-Mısrî, R. Y. (2002). Zekâtü't-düyyûn (Cilt 14). Cidde: Kral Abdülaziz Üniversitesi Dergisi İslam İktisadı Enstitüsü.
- Ensârî, B. S. (2015). Ahkâmü'z-zekât ve'd-darâib ve tatbîkâtühâ el-muâsıra. Center for Arab Studies.
- Heyet. (2017). el-Meâyîru'ş-Şer'iyye. AAOIFI.
- İbn Âbidîn, M. E. (2003). Haşiyetü (Cilt V). Riyad.
- İnam, M. (2007). Sermaye piyasası. Seçkin Yayıncılık.
- Karadâvî, Y. (2007). Fıkhu'z-zekât (Cilt I). Müessetü'r-Risâle.

Müslim, S. b. (2009). Ahkâmü'z-zekat ve mesâilühâ el-muâsıra min hılâli şartı'l-milk. Dâru'l-Fazile.

Nevevî, E. Z. (2003). Ravzatü't-talibîn. (A. M. Thk. Adil Ahmet Abdülmevcut, Dü.) Beyrut.

Nevevî, E. Z. (2009). Şerhu'l-Müslim. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî .

Ğufeylî, A. b. (2009). Nevâzilu'z-Zekât. Riyad: Dâru'l-Meymân.